



Türkiye ile Rusya Arasındaki Dış Ticaretin Farklı Endeks Türlerine Göre Analizi

Analysis of the Bilateral Trade between Türkiye and Russia According to Different Index Types

Prof. Dr. Hatice ERKEKOĞLU¹, Emre KOÇER²

Öz

Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret son 15 yılda giderek artış göstermiştir. Türkiye'nin 2005 yılından bu yana Rusya'ya olan ihracatı bazı yıllarda 3 katından fazla artış göstererek günümüzde 4 milyar doları geçmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Rusya'dan olan ithalatı 2005 yılında 12,9 milyar iken 2020 yılında 17,8 milyara yükselerek 15 yıllık zaman aralığında %37,98'lik bir artış yaşanmıştır. Buradan hareketle, Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaretin yapısı ürün gruplarına göre analiz edilerek karşılaştırmalı üstünlük, dış ticarete sektörel yoğunlaşma ve endüstri içi ticarete göre analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada yöntem olarak Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ), Gini Hirschman Endeksi ve Grubel Lloyd Endeksi kullanılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye ve Rusya'nın 2005-2020 yıllarını kapsayan dış ticaret verileri ITC (Uluslararası Ticaret Merkezi) veri tabanından sağlanarak Avrupa İstatistik Ofisinin (EUROSTAT) 2021 yılında Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemine göre oluşturduğu 21 kısımdan oluşan Birleştirilmiş Mal Sınıflamasına göre veriler alınmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı ihracatında sektörel çeşitliliğin ithalatındaki çeşitliliğe göre daha fazla olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, Türkiye'nin 21 mal grubunun 16'sında karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu ve 4 mal grubunda karşılaştırmalı üstünlüğünün bulunmadığı ve 1 mal grubunda da sonuçların nötr olduğu görülmüştür. Grubel-Lloyd endeksine göre de Türkiye-Rusya arasındaki endüstri içi ticaret yedi ürün grubunda 0,50'nin üstünde iken, 14 ürün grubunda ise 0,50'nin altında kalmış olup endüstri içi ticaretin düşük seviye olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi, Gini Hirschman endeksi, Grubel Lloyd endeksi, dış ticaret

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Bilateral trade between Türkiye and Russia has increased in the last 15 years. Türkiye's exports to Russia since 2005 have increased more than 3 times in some periods and have now exceeded to 4 billion dollars. In addition, While Türkiye's imports from Russia were 12.9 billion in 2005, it increased to 17.8 billion in 2020, with an increase of 37.98% in the 15-year period. From this point of view, it is aimed to analyze the structure of foreign trade between Türkiye and Russia according to product groups and to analyze it according to comparative advantage, sectoral concentration in foreign trade and intra-industry trade. For this purpose, the Revealed Comparative Advantage Index (RCA), Gini Hirschman Index and Grubel Lloyd Index were used as methods in the study. In this context, the foreign trade data of Türkiye and Russia covering the years 2005-2020 were obtained from the database of the ITC (International Trade Center) and data were obtained according to the Unified Classification of Goods, which consists of 21 parts, created by the European Statistical Office (EUROSTAT) in 2021 according to the Harmonized Commodity Description and Coding System. According to the findings obtained from the study, it has been observed that the sectoral diversity in Türkiye's exports to Russia is higher than the diversity in its imports. However, it has been observed that Türkiye has a comparative advantage in 16 of 21 ware

¹Kayseri Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, haticeer@kayseri.edu.tr

²Ticaret Bakanlığı, koceremre96@gmail.com

Atf için (to cite): Erkekoğlu, H. ve Koçer, E. (2024). Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaretin farklı endeks türlerine göre analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 99-112.

groups and does not have a comparative advantage in 4 product groups, and the results are neutral in 1 ware group. According to the Grubel-Lloyd index, while intra-industry trade between Türkiye and Russia was above 0.50 in seven product groups, it remained below 0.50 in 14 product groups, and it was concluded that intra-industry trade was at a low level.

Keywords: Revealed comparative advantages index, Gini Hirschman index, Grubel Lloyd index, foreign trade

Paper Type: Research

Giriş

Küreselleşme kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte 1980'lerden itibaren küreselleşme eğilimlerinde artış, teknolojinin hızla gelişmesi ülkeler arasındaki dış ticaretin önemini giderek artırmaya başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye de 1980'den önceki ithal ikamesine yönelik ticaret anlayışından vazgeçerek 1980'den sonra yapısal değişikliklere giderek 24 Ocak 1980 kararları ile ihracatı teşvik edici politikaları artırmaya başlamıştır (Ulucan vd., 2014, s. 36). 24 Ocak 1980'de alınan kararlar sonrasında Türkiye'nin ihracat yaptığı pazarlar çeşitlenmeye başlamış ve buna bağlı olarak da ihracatında ciddi artışlar yaşanmıştır.

Bugün itibariyle Türkiye'nin dış ticaretinde Avrupa Birliği'nin temel bir ticaret ortağı olduğu bir başka deyişle Türkiye'nin AB ülkeleri ile gerçekleşen ihracat ve ithalat rakamlarının en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir (Karakaş ve Karakaş, 2012, s. 73). Bu sebeple literatürde Türkiye'nin dış ticaretini ele alan çalışmaların birçoğunda AB ile yapılan ticaretin Türkiye'nin dış ticaretinde öneminin büyük olmasından dolayı Türkiye ile AB'nin ticareti ile ilgili analizler yapıldığı görülmüştür. Ancak 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin dış ticaretinde Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Kafkasya ülkelerinin de payının giderek arttığı görülmektedir (Çeştepe, 2012, s. 24).

2000'li yıllardan bu yana Türkiye'nin dış ticaretindeki açığın büyük bir kısmının Rusya'yla yapılan ikili ticaretten kaynaklı olduğu bilinmektedir. 2020 yılı itibariyle Rusya, Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ülkeler arasında üçüncü sırada yer alırken, Rusya'ya gerçekleştirilen ihracat, ithalata göre daha az olup Türkiye'nin ihracatında onuncu sırada yer almaktadır (ITC, 2021).

Literatürde Türkiye ile birçok farklı ülke arasındaki dış ticaret birçok çalışmada ele alınmış ve bu konuya yönelik yapılan çalışmalarda dış ticaret verileri analiz edilirken genellikle Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) endeksi kullanılmıştır. Buna ek olarak ise ihracatta benzerlik ve Grubel-Lloyd endekslerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada ise Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ), Grubel-Lloyd endekslerine ek olarak Gini-Hirschman endeksi de kullanılarak Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaretin ürün gruplarına göre yoğunlaşma derecesini ölçme amacıyla ele alınan dönemlerdeki dış ticaret verileri 21 kısımdan oluşan Birleştirilmiş Mal Sınıflamasına göre farklı mal grupları üzerindeki dış ticaret verilerini analiz ederek diğer çalışmalardan farklılaşmakta ve bu yönüyle literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye-Rusya arasındaki dış ticaretin boyutu genel olarak incelendikten sonra, 2005-2020 yıllarını kapsayan Türkiye-Rusya dış ticaret verilerinden yararlanılarak iki ülke arasındaki dış ticarete yoğunlaşma derecesi Gini-Hirschman endeksi ile analiz edilmiştir. Daha sonra ise Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) endeksine göre Belirlenmiş Mal Sınıflandırmasındaki ürün gruplarında Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğünün veya dezavantajının olup olmadığı analiz edilmiştir. Son olarak ise Grubel Lloyd Endeksi kullanılarak Türkiye-Rusya arasındaki dış ticaretin endüstriler-arası ticaret veya endüstri-içi ticaretten hangisinin olduğu incelenip değerlendirilmiştir.

1. Literatür Taraması

Literatürde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) Endeksi, Gini-Hirschman Endeksi ve Grubel-Lloyd Endeksi ile ilgili çeşitli çalışmalar vardır. Aşağıda bu çalışmalara değinilecektir.

Kutlu (2005) çalışmasında Türkiye ile İslam ülkelerinin sektörel rekabetini analiz etmiş ve araştırmasında 1996-2004 yılları arasındaki dış ticaret verilerini ele alarak AKÜ endeksini hesaplamıştır. Çalışmasından elde ettiği bulgulara göre Türkiye'nin sanayi ve tarım sektöründe rekabet gücünün olduğunu fakat madencilik sektöründe rekabet gücüne sahip olmadığını sonucuna varmıştır.

Eliasson (2008) çalışmasında İsviçre ile Rusya arasındaki ikili ticareti 1997-2003 dönemini ele alarak endüstri içi ticareti incelemiştir. Araştırmasında birçok farklı mal gruplarının endüstri içi ticaret seviyesini Grubel-Lloyd endeksi kullanarak ölçmüş ve analiz sonucunda incelenen mal gruplarında endüstriler arası ticaretin hâkim olduğu, fakat endüstri içi ticaret oranının giderek yükseldiği sonucuna varmıştır.

Şimşek ve Sadat (2009) çalışmasında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) endeksini kullanarak 1997-2005 döneminde Türkiye'nin İran ve Pakistan pazarındaki rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, emek yoğun olan sektörlerde Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğunu ve bu üstünlüğünü de uzun süre devam ettirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Fakat hammadde yoğun olan sektörlerde ise karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı sonucuna varılmıştır.

Benavides (2011) ise çalışmasında ABD'nin çalışmada ele alınan ülkeler ile olan ticaretini endüstri içi ticaret endeksini kullanarak incelemiştir. 2008 yılını kapsayan çalışmada 262 ürün grubu için endüstri içi ticaret endeksi değerlerini hesaplamıştır. Bu bağlamda, ABD'nin endüstri içi ticaretinin gelişmiş sanayi ülkeleriyle yüksek, gelişmekte olan ülkelerle düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çeştepe (2012) ise çalışmasında Türkiye ile seçilen Ortadoğu ülkelerinin ticaretinin yapısal analizini Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) ve Grubel-Lloyd endekslerini kullanarak yapmıştır. Araştırmacının çalışmadan elde ettiği bulgulara göre Türkiye'nin endüstri içi ticaret düzeyinin Ortadoğu ülkeleriyle düşük olduğu ancak işlenmiş ürünlerde ise nispeten yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca Türkiye'nin seçilen ülkeler karşısında birkaç mal grubu haricinde rekabet gücünün olduğu tespit edilmiştir.

Tunç (2012) çalışmasında Türkiye'nin OECD ülkeleri ile olan dış ticaretini 2000-2010 yılları arasındaki endüstri içi ticarete göre incelemiştir. Araştırmacı çalışmasında Grubel-Lloyd endeksini kullanmıştır. Türkiye'nin endüstri içi ticaretinin büyüklüğünün OECD ülkelerine göre değişkenlik gösterdiğini fakat AB-15 ülkeleri ile yüksek teknolojik ürünlerin endüstri içi ticaret eğiliminin daha fazla olduğu sonucu elde edilmiştir.

Shahab ve Mahmood (2012) çalışmasında 2002-2009 döneminde Pakistan ile belirlenen Asya ülkeleri arasında olan dış ticarete deri ürünlerindeki ticari uzmanlaşmayı analiz etmişlerdir. Yapılan çalışmada Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) endeksi kullanılmıştır. Elden edilen analiz sonucuna göre Pakistan'ın örneklem dönemi boyunca belirlenen tüm ülkelere karşı deri ürünlerinde yüksek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kalaycı (2013) çalışmasında Türkiye'nin Rusya'ya karşı dış ticaret açığı verdiği konusuna dikkat çekerek iki ülke arasındaki dış ticaret verilerini Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ), İhracatta Benzerlik ve Grubel-Lloyd endekslerini kullanarak analiz etmiştir. Araştırmacının çalışmadan elde ettiği bulgulara göre, Türkiye'nin canlı hayvanlar, gıda maddeleri, makineler ve taşıt araçları ve çeşitli mamul eşyalarda karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Buna ek olarak, Türkiye-Rusya arasındaki dış ticaretin

endüstriler arası olarak gerçekleştiğinin ve ülkelerin ihraç ettiği mallar açısından benzerliğinin de çok az olduğu sonucu elde edilmiştir.

Erkekoğlu vd. (2014) çalışmasında mobilya sektöründe Kayseri ilinin Türkiye ve dünya açısından karşılaştırmalı üstünlüğünü AKÜ endeksini kullanarak araştırmışlardır. 2002-2012 dönemini kapsayan çalışma sonuçlarına göre Kayseri ilinin mobilya sektörü ihracatında hem Türkiye hem de dünyaya göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu fakat bu üstünlüğün zamanla azalma seyri izlediği ortaya konulmuştur.

Akbulut ve Yılmaz (2015) çalışmasında Türkiye ile Rusya arasında dış ticareti sektörel düzeyde analiz edebilmek amacıyla Uluslararası Standart Ticaret Uygulaması (SITC) SITC-3 sınıflandırma listesini kullanarak Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) endeksi ile analiz yapmışlardır. Elde edilen analiz sonucuna göre Türkiye'nin Rusya pazarında 8 mal grubunda karşılaştırmalı olarak üstün konumda olduğu 2 mal grubunda ise Türkiye'nin dezavantajlı konumda olduğu sonucuna varılmıştır.

Kalaycı (2017) çalışmasında Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye açısından önemine değinmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin STA yaptığı ülkelerle dış ticaretinde hangi mal grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla mal grubu üzerine yaptığı çalışmada AKÜ endeksini kullanmış ve bazı mal gruplarında Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğunu, bazı mal gruplarında ise karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğunu tespit etmiştir. Kimi mal gruplarında ise herhangi bir sonuca varamamıştır.

Bashimov (2018) çalışmasında Türkiye-İran arasındaki dış ticareti 2000-2015 yılları arasında ele alarak endüstri içi ticaretini, karşılaştırmalı üstünlüklerini ve sektörel yoğunlaşmasını analiz etmiştir. Araştırmacı çalışmada üç endeks kullanmıştır. Bunlar; Grubel-Lloyd, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) ve Gini-Hirschman, endeksleridir. Araştırmacının çalışmadan elde ettiği bulgulara göre endüstri içi ticaret düzeyi Türkiye ile İran'ın dış ticaretinde azalmıştır. Bundan başka Türkiye'nin İran'a yaptığı ihracatın sektörel yoğunlaşması da aynı şekilde azalmıştır. Buna ek olarak Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksine göre Türkiye'nin mineral yakıtlar, mineral yağlar, deriler ve köseleleri içeren ürün gruplarında dezavantajlı olduğu ve tekstil ürünleri, bitkisel ürünler, cam ve cam eşyalar gibi emeğin yoğun olduğu ürünlerde ise avantajlı durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sandalcılar ve Ayran Cihan (2018) çalışmasında Türkiye ile Gürcistan arasında dış ticareti sektörel düzeyde analiz edebilmek amacıyla Uluslararası Standart Ticaret Uygulaması (SITC) SITC-3 basamak 2 verileri kullanarak Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) endeksi ile analiz yapmışlardır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Türkiye'nin Gürcistan'a ihracatının yıllar itibarıyla artan oranda bir artış gösterdiği ve Türkiye'nin 43 adet mal grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilirken 23 adet mal grubunda ise Türkiye'nin Gürcistan'a karşı karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Çelik (2019), 1995-2017 yılları arasında Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki ihracatı faktör yoğunlukları bakımından analiz etmiştir. AKÜ Endeksi ile elde edilen sonuçlara göre Türkiye'nin, emek yoğun mallarda rekabet avantajına sahip olmakla birlikte bu avantajının yıllar içerisinde azalma eğilimi gösterdiği ve Türkiye'nin sermaye yoğun malların ihracatında da zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kiran ve Sawhney (2019) çalışmasında BRICS ülkelerinin kendi arasındaki ticareti ele almıştır. Araştırmacılar çalışmada BRICS ülkelerinin 2006-2015 yılları arasında ait ihracat ve ithalat verileri ile İhracat Yoğunlaşma endeksi ve İthalat Yoğunlaşma endeksini kullanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Rusya'nın Hindistan ve Güney Afrika ile olan ticari ilişkilerinin Çin ve Brezilya ile olan ticari ilişkisine göre daha zayıf olduğu sonucuna varılmıştır.

Literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında ülkeler arasındaki dış ticaret verilerini analiz ederken kullanılan yöntemler içerisinde genellikle Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler

(AKÜ) Endeksi, İhracat Yoğunlaşma Endeksi, İthalat Yoğunlaşma Endeksi, Sektörel Yoğunlaşma Endeksi, Gini-Hirschman Endeksi ve Grubel-Lloyd Endeksi kullanılmakla birlikte literatürdeki birçok çalışmada da istatistiksel bir analiz yöntemi tercih edilmemiştir. Literatürde yapılan çalışmalarda ülkeler arasındaki dış ticaret verileri ele alınan dönemlerde ve incelenen farklı ürün gruplarına göre değerlendirilmiştir.

2. Türkiye-Rusya Dış Ticaretinin Boyutu

Türkiye'nin dış ticaretinde en önemli ortaklarından birisi olan Rusya ile ilişkiler köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Soğuk savaş döneminin sona ermesiyle birlikte iki ülke arasında yeni işbirlikleri oluşmaya başlamıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2021). Ekonomik işbirliğinin 1990'larda hızla gelişmesiyle birlikte ikili ilişkiler 2000'li yılların başından bu yana artış göstermiştir. İkili planda işbirliği odaklı bir seyir izleyen Türkiye-Rusya ilişkileri, Suriye krizi ve uçak krizinden sonra ciddi anlamda yıpranmış olsa da Türk ve Rus halklarının ortak istekleri doğrultusunda ilişkiler normalleşmeye başlamıştır. Bu bağlamda, iki ülke arasında 2016 yılından itibaren yeniden yoğun bir ikili diyalog tesis edilmiştir. Türkiye-Rusya arasındaki ilişkinin itici gücünü ticari ve ekonomik ilişkiler oluşturmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2021).

2005-2020 dönemini içeren Türkiye-Rusya dış ticaret verileri aşağıda Tablo 1'de gösterilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde 2005-2013 yılları arasındaki dönemde Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatı 3 kat artarak 2,3 milyar dolardan 6,9 milyar dolara yükselmiştir. 2005-2014 yılları arasında Türkiye'nin Rusya'dan olan ithalatında 2 kat artış görülmüş 12,9 milyar dolardan 25,06 milyar dolara çıkmıştır. Bu iki aralıktan sonraki yıllardan 2016 yılına kadar ise Türkiye'nin hem ihracat hem de ithalatında ciddi düşüşler yaşanmıştır. Bu durumun sebebinin iki ülke arasında bu dönemde yaşanan krizlerden kaynaklı olduğu bilinmektedir. 2016 yılından sonra ise ilişkilerin düzelmesiyle birlikte hem ihracat hem de ithalat rakamlarında artışlar yaşanmıştır. 2020 yılına baktığımızda incelenen dönem aralığında ilk kez Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatında bir önceki yıla göre %16,67 artış yaşanırken ithalatında ise %38,58'lik büyük bir azalış olduğu görülmüştür. Böylelikle Türkiye uzun bir aradan sonra Rusya ile olan dış ticaret açığını ciddi oranda azaltmıştır. 2020 yılı itibarıyla Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatı Türkiye'nin toplam ihracatının %2,65'ini, Rusya'dan gerçekleştirilen ithalat ise Türkiye'nin toplam ithalatının %8,14'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 1. Türkiye-Rusya dış ticareti (Bin \$)

YILLAR	Türkiye'nin Rusya'ya İhracatı	Türkiye'nin Rusya'dan İthalatı	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%)
2005	2.377.050	12.905.620	-10.528.570	15.282.670	18,42
2006	3.237.611	17.806.239	-14.568.628	21.043.850	18,18
2007	4.726.853	23.508.494	-18.781.641	28.235.347	20,11
2008	6.483.004	31.364.477	-24.881.473	37.847.481	20,67
2009	3.189.607	19.450.086	-16.260.479	22.639.693	16,40
2010	4.628.153	21.600.641	-16.972.488	26.228.794	21,43
2011	5.992.633	23.952.914	-17.960.281	29.945.547	25,02
2012	6.680.777	26.625.286	-19.944.509	33.306.063	25,09
2013	6.964.209	25.064.214	-18.100.005	32.028.423	27,79
2014	5.943.014	25.288.597	-19.345.583	31.231.611	23,50
2015	3.588.657	20.401.756	-16.813.099	23.990.413	17,59
2016	1.733.569	15.160.961	-13.427.392	16.894.530	11,43
2017	2.734.316	19.514.094	-16.779.778	22.248.410	14,01
2018	3.399.827	21.989.574	-18.589.747	25.389.401	15,46
2019	3.852.545	22.373.444	-18.520.899	26.225.989	17,22
2020	4.494.830	17.858.830	-13.364.000	22.353.660	25,17

Kaynak: Trademap (ITC)'den alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

2005-2020 arası dönemde Türkiye ve Rusya'nın dış ticaret dengesine baktığımızda Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatı ile ithalatı arasında ciddi bir fark görülmektedir. 2005 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %18,42 civarındayken 2013 yılında %27,79'a kadar çıkmıştır. 2013'den sonra gerileyen bu oran 2020 yılında tekrar artarak %25,17'ye yükselmiştir. Genel olarak baktığımızda 2013 yılından 2016'ya kadar Türkiye'nin Rusya ile dış ticaretinin azaldığı fakat 2016'dan sonra tekrar artışa geçtiği görülmektedir.

Tablo 2'de 2020 yılına ait Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı ve ithalatındaki ilk 5 ürün grubu gösterilmiştir. Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı ihracatta ilk sırada %19,59'luk pay ile yenilebilir meyve ve sert kabuklu yemişler; narenciye veya kavun kabuğu bulunmaktadır. Yenilebilir meyve ve sert kabuklu yemişlerden sonra en çok ihracatı yapılan ürün grupları sırasıyla makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; parçaları (%13,72), demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar (%7,73), elektrikli makine, cihazlar (%4,45) plastik eşyalardır (%4,14). Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı ithalata en büyük pay mineral yakıtlara aittir. Mineral yakıtların Rusya'dan yapılan toplam ithalattaki oranı ise %46,70 civarındadır. Mineral yakıtlardan sonra ithalatı en çok yapılan ürünler ise sırasıyla demir ve çelik (%14,95), hububat (%9,59), alüminyum ve alüminyumdan eşya (%5,91) ve hayvansal ve bitkisel yağlardır (%3,02).

Tablo 2. Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı ve ithalatındaki ilk 5 ürün (2020)

Türkiye'nin Rusya'ya ihracatındaki ilk 5 ürün			Türkiye'nin Rusya'dan ithalatındaki ilk 5 ürün		
Ürün adı	2020 değeri (Bin \$)	Tüm Ürünler İçindeki Payı %	Ürün adı	2020 değeri (Bin \$)	Tüm Ürünler İçindeki Payı %
Yenilebilir meyve ve sert kabuklu yemişler; narenciye veya kavun kabuğu	880.777	19,59	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	8.339.721	46,70
Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; parçaları	617.018	13,72	Demir ve çelik	2.670.198	14,95
Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları	347.293	7,73	Hububat	1.711.839	9,59
Elektrikli makine ve teçhizat ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon	199.886	4,45	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	1.055.581	5,91
Plastikler ve bunlardan eşya	186.000	4,14	Hayvansal veya bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünler	538.964	3,02
Toplam	2.230.974	49,63	Toplam	14.316.303	80,17

Kaynak: Trademap (ITC)'den alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

3. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada kullanılan veriler ikincil veri kaynaklarına dayanmaktadır. Çalışmada EUROSTAT'ın (Avrupa İstatistik Ofisi) 2021 yılında oluşturduğu 21 kısımdan oluşan Birleştirilmiş Mal Sınıflaması yöntemi tercih edilerek Tablo 3'de verilmiştir. Çalışmada Türkiye ile Rusya'nın 2005-2020 yılları arasındaki ihracat ve ithalat verileri ise Birleştirilmiş Mal Sınıflamasına göre düzenlenerek Trade Map (ITC) web sitesinden temin edilmiştir. Bu veriler alınırken Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemine göre ilk iki rakam (fasıl numarası) dikkate alınmıştır.

Tablo 3. Birleştirilmiş mal sınıflaması ürün grubu listesi

Fasıl No	Tanım	Fasıl No	Tanım
1-5	Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler	64-67	Ayakkabılar, başlıklar, şemsiyeler, güneş şemsiyeleri, bastonlar, iskemle bastonlar, kemerler, kırbaçlar ve bunların aksamı
6-14	Bitkisel ürünler	68-70	Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya; seramik mamulleri; cam veya cam eşya
15	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri	71	Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, bunlardan mamul eşya
16-24	Gıda sanayii müstahzarları	72-83	Adi metaller ve adi metallere eşya
25-27	Mineral ürünler	84-85	Makinalar, mekanik cihazlar ve elektrik malzemeleri
28-38	Kimya sanayi ürünleri	86-89	Araçlar, motorlu taşıtlar
39-40	Plastik ve plastik ürünleri	90-92	Optik alet ve cihazlar, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, tıbbi veya cerrahi alet ve cihazlar
41-43	Deriler, köseleler, postlar, kürkleri ve bu maddelerden mamul eşya	93	Silahlar ve bunların parçaları
44-46	Ağaç ve ahşap eşya	94-96	Muhtelif mamul eşya
47-49	Odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları ve kâğıt veya karton döküntü, kırpıntı ve hurdaları	97-99	Sanat eserleri, koleksiyon eşyası ve antikalar
50-63	Dokumaya elverişli maddeler ve bunlardan mamul eşya		

Kaynak: EUROSTAT veri tabanı kullanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaretin analizi Birleştirilmiş Mal Sınıflamasındaki mal gruplarına göre incelenerek yapılmıştır. İlk olarak her bir mal grubunun yoğunlaşma oranı hesaplanmıştır. Yoğunlaşmanın derecesini ölçebilmek için ise Gini-Hirschman endeksi tercih edilmiştir. Gini-Hirschman katsayısı bir ülkenin ihracatının yoğunluk derecesinin ölçümünde kullanılan bir endekstir (Tegene, 1990, s. 55). Gini-Hirschman endeksinin formülü aşağıda gösterilmiştir (Salim ve Ojha, 2004, s. 23):

$$GH_{ij} = \left[\sum_{i=1}^n \left(\frac{x_{ij}}{X_i} \right)^2 \right]^{\frac{1}{2}} \times 100 \quad (1)$$

Gini-Hirschman formülünde X_{ij} i ülkesinin j sektöründeki ihracatını, X_i ise i ülkesinin toplam ihracatını gösterir (Salim ve Ojha, 2004, s. 23). Gini-Hirschman endeksi 0 ile 100 arasında değer alır. Bu bağlamda, bir ülkenin ihracat yaptığı ürün adedi ne kadar fazlaysa ve ihracat ürün grupları arasında ne kadar dengeli olursa endeks 0'a doğru yaklaşır. Diğer bir ifadeyle, endeksin sıfır değeri mutlak çeşitlenmeyi gösterirken, yüz değeri mutlak yoğunlaşmayı göstermektedir (Bashimov, 2018, s. 148).

Ülkelerin uluslararası ticarete mal gruplarında üstün olduğu ürünleri görebilmeleri açısından birçok farklı endeks kullanılmaktadır. Bu çalışmada belirlenen diğer ölçüt ise bu konu ile ilgili literatürde, en çok kullanılan endeks Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (AKÜ) Endeksidir. AKÜ endeksi, bir ülkenin karşılaştırmalı olarak üstünlüğe veya dezavantaja sahip olduğu ürünleri göstermek için kullanılan ölçütlerden birisidir (Kalaycı, 2017, s. 141).

AKÜ endeksi, bir ülke veya malın karşılaştırmalı üstünlüğünü daha iyi yansıtmakla birlikte bazı kısıtlamaları da mevcuttur. Bu kısıtlamada ithalat veya ihracat sıfır endeksin uygulanmasını bu durum sınırlandırılacaktır. Bu nedenle analiz yaparken tüm ülkelerin iki yönlü dış ticaret ilişkisi içerisinde olduğu varsayılmıştır (Erkekoğlu vd., 2014, s. 18).

Liesner tarafından 1958 yılında bulunan AKÜ endeksi 1965 yılında Balassa tarafından geliştirilerek şimdiki halini almıştır. Aşağıda Balassa tarafından geliştirilen AKÜ endeksinin formülü verilmiştir (Utkulu ve Seymen, 2004, s. 9):

$$AKÜ_{ij} = \ln [(X_{ij} / X_{it}) / (M_{ij} / M_{it})] \quad (2)$$

Yukarıdaki formülde $AKÜ_{ij}$ i ülkesinin j mal grubu içindeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler katsayısını, X_{ij} i ülkesinin j mal grubundaki ihracatını, X_{it} i ülkesinin toplam ihracatını, M_{ij} i ülkesinin j mal grubundaki ithalatını, M_{it} i ülkesinin toplam ithalatını gösterir. AKÜ endeksi değerinin 0,50'den büyük olması i sektöründe Türkiye'nin rakip ülkeye göre ihracatta karşılaştırmalı üstünlüğünü gösterirken AKÜ endeksi değerinin -0,50'den küçük olması ise i sektöründe Türkiye'nin rakip ülkeye göre ihracatta karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığını göstermektedir (Kalaycı, 2013, s. 46). Bu duruma ek olarak AKÜ endeksi değerinin -0,50 ile 0,50 arasında yer alması ise karşılaştırmalı üstünlük veya dezavantaj olduğuna dair bir fikir vermemektedir (Kalaycı, 2013, s. 46).

Türkiye-Rusya dış ticaretinin analizinde kullandığımız diğer endeks ise Grubel-Lloyd'un geliştirmiş olduğu Endüstri İçi Ticaret (EİT) endeksidir. Grubel-Lloyd endeksi, bir ülkenin veya sektörün EİT düzeyinin ölçülmesinde kullanılan bir analiz yöntemidir (Hazners ve Jirgena, 2013). Literatürde sıkça tercih edilen Grubel-Lloyd endeksinin formülü aşağıda verilmiştir (Leitão ve Faustino, 2008, s. 52; Ferto ve Jambor, 2015, s. 115):

$$GL_{ij} = \frac{\sum_{i=1}^n (X_{ij} + M_{ij}) - \sum_{i=1}^n |X_{ij} - M_{ij}|}{\sum_{i=1}^n (X_{ij} + M_{ij})} \quad (3)$$

Yukarıdaki formülde GL_{ij} i ülkesi j sektörünün endüstri içi ticaret düzeyini ve X_{ij} , M_{ij} 'de ise i ülkesi j sektörünün ihracatını ve ithalatını göstermektedir. Grubel-Lloyd endeksi 0-1 arası bir değer almaktadır. Endeksin değeri 1'e doğru yaklaşması endüstri içi ticaret, 0'a doğru yaklaşması ise endüstriler arası ticaret olduğunu gösterir (Leitão ve Faustino, 2008, s. 52; Erlat ve Erlat, 2004, s. 51).

Kullanılan yöntemi özetlemek gerekirse Gini-Hirschman endeksi ihracatta yoğunlaşma veya çeşitlenmeyi, AKÜ endeksi rekabet gücünü, Grubel-Lloyd endeksi ise endüstri-içi ticaretini göstermektedir. Yöntem üzerinde bu şekilde durulduktan sonra aşağıda bulgular kısmında yapılan analiz ve sonuçları verilecektir.

4. Bulgular

Bulgular kısmında, çalışmadaki dış ticaret verilerine göre elde edilen sonuçlar yoğunlaşma analizi, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler analizi ve Grubel-Lloyd analizine göre 3 başlık olarak ele alınmıştır.

4.1. Türkiye-Rusya Dış Ticaretinde Yoğunlaşma Analizi

Çalışmada, Türkiye-Rusya dış ticaretinde ürün grubuna göre yoğunlaşma derecelerini ölçebilmek için Gini-Hirschman endeksi kullanılmıştır. Bu endeks değerinin yukarıda belirtildiği gibi küçük bir değer alması dış ticarete çeşitliliğin arttığını işaret ederken, büyük bir değer alması ise çeşitliliğin azaldığına ve yoğunlaşmanın arttığına işaret eder. Ürün gruplarına göre yapılan Gini-Hirschman endeksinin analiz sonuçları Tablo 4'de gösterilmiştir. Buna göre, Türkiye'nin Rusya'ya ihracatının sektörel çeşitliliğinin ithalattaki çeşitliliğe göre daha fazla olduğu görülmektedir. İhracata yönelik veriler incelendiğinde 2005-2020 yılları arasında endeks değerinde büyük bir değişiklik olmamakla birlikte 34,25 ile 37,75 arasında değiştiği görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatında ürün çeşitliliğinin olduğunu ve 2005-2020 arasında bu çeşitliliğin istikrarlı bir şekilde devam ettiğini göstermektedir.

Tablo 4. Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı ve Rusya'dan ithalatının Gini-Hirschman endeksi değerleri

YILLAR	Türkiye'nin Rusya'ya İhracatı	Türkiye'nin Rusya'dan İthalatı
2005	35,45209	72,47359
2006	36,28063	74,69626
2007	34,25183	75,61696
2008	35,44563	75,41989
2009	36,87459	77,37145
2010	36,86850	76,30469
2011	36,03634	73,34585
2012	35,29944	73,62893
2013	35,06910	71,28076
2014	34,50245	68,62387
2015	37,74787	67,22986
2016	36,28063	55,30960
2017	35,45209	67,62941
2018	34,49476	65,40636
2019	34,61030	67,62941
2020	35,97220	55,30960

Kaynak: Trademap (ITC)'den alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

2005-2020 yılları arasındaki Türkiye'nin Rusya'dan olan ithalatına bakıldığında ise ürün çeşitlendirme yerine ürün yoğunlaşmasının olduğu görülmektedir. Analiz edilen yıllarda ithalat endeksi değeri 50'nin üzerinde bir seyir izlemiştir. 2016 ve 2020 yılları hariç endeks 65,4 ile 77,4 arasında bir değer almıştır. 2016 ve 2020 yıllarında ise endeks değerinin 55,3 değerini almasıyla Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı ithalatta ürün çeşitlenmesi eğiliminin artırdığı söylenebilir. Nitekim 2005 yılında endeks 72,5'den 2020 yılında 55,3'e düşmüştür. Rusya'dan gerçekleşen ithal ürünleri incelendiğinde son yıllardaki bu çeşitlenme ile Rusya'dan en çok ithal edilen mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünlere olan bağımlılıkta yarı yarıya azalma olduğu görülmektedir. Nitekim bu ürünlerdeki ithalat 2012 yılında 19 milyar dolar seviyelerindeyken 2020 yılında 8,5 milyar dolara düşmüştür (ITC, 2021). Bashimov ve Aydın'ın (2020), çalışması ile karşılaştırılacak olursa, benzer şekilde Rusya ile Çin arasındaki dış ticareti 1998-2018 yılları arasındaki verilere göre sektörel açıdan analiz etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda elde edilen verilere göre Rusya'nın ihracatındaki ürün yoğunlaşmasının yıllar itibariyle artarak Gini-Hirschman endeksi değerinin 1998 yılında %42, 2008 yılında %58, 2018 yılında ise %75 civarına yükseldiği ve Rusya'nın Çin'den ithalatındaki ürün yoğunlaşmasının da 1998 yılında %42 iken 2018 yılında %60'a kadar yükseldiği görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında Rusya hem ihracatta hem de ithalatta ürün yoğunlaşmasını artırdığı ve iki ülke arasındaki dış ticaretin belli ürünlere bağlı olarak gerçekleştiğini göstermiştir. Ancak bu çalışma ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı ithalatta ürün yoğunlaşmasının olduğu ve bu yoğunlaşmanın son zamanlarda azaldığı; aynı ülkeden yaptığı ihracatta ise çeşitlenmenin olduğu görülmüştür.

4.2. Türkiye-Rusya Dış Ticaretinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye-Rusya dış ticaretine ilişkin AKÜ endeksi verileri 2005-2012 ve 2013-2020 arası dönem olarak iki parça halinde Tablo 5'te analiz edilmiştir. Daha sonra tüm dönemlerin AKÜ ortalaması alınarak üstünlük dereceleri yorumlanmıştır. Birleştirilmiş mal sınıflamasına (2021) göre Türkiye 21 mal grubunun 16'sında Türkiye'nin Rusya'ya karşı karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken fasıl numaraları 15, 25-27, 44-46, 72-83 aralığında olan ürün gruplarında ise karşılaştırmalı üstünlüğü yoktur. Buna ek olarak 47-49 fasıl numarası arasındaki ürünler ise değerler sıfıra çok yakın olduğu için Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlük veya dezavantajı olduğuna dair bir fikir vermemektedir. Türkiye'nin ihracatta rekabetinin en yüksek olduğu ürün grupları Ayakkabılar, başlıklar, şemsiyeler, güneş şemsiyeleri, bastonlar, iskemle bastonlar, kemerler, kırbaçlar ve bunların aksamlarıdır.

Tablo 5. Türkiye'nin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük değerleri

Fasıl No	2005-2012 Dönemi Ortalaması	2013-2020 Dönemi Ortalaması	2005-2020 Dönem Ortalaması	Karşılaştırmalı Üstünlük Durumu
1-5	3,11	5,42	4,27	Pozitif
6-14	2,54	1,22	1,88	Pozitif
15	-1,81	-4,75	-3,28	Negatif
16-24	1,75	0,26	1,00	Pozitif
25-27	-2,93	-2,85	-2,89	Negatif
28-38	0,46	0,57	0,51	Pozitif
39-40	2,37	1,96	2,17	Pozitif
41-43	5,52	4,42	4,97	Pozitif
44-46	-0,56	-0,75	-0,65	Negatif
47-49	-0,10	-0,41	-0,26	Nötr
50-63	5,21	5,35	5,28	Pozitif
64-67	7,93	8,32	8,12	Pozitif
68-70	3,53	2,22	2,88	Pozitif
71	5,40	2,78	4,09	Pozitif
72-83	-1,04	-1,06	-1,05	Negatif
84-85	4,74	4,16	4,45	Pozitif
86-89	5,38	4,94	5,16	Pozitif
90-92	3,42	2,71	3,07	Pozitif
93	1,94	4,29	3,11	Pozitif
94-96	5,84	4,99	5,42	Pozitif
97-99	7,38	7,20	7,29	Pozitif

Kaynak: Trademap (ITC)'den alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

2005-2020 yılları arası dönemde Türkiye'nin Rusya'ya karşı rekabet gücündeki değişime bakıldığında Türkiye'nin emek yoğun olan ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğünde artış görülürken, sermaye ve teknoloji yoğun ürünlerdeki karşılaştırmalı üstünlüğünün azaldığı Tablo 5'te görülmektedir. Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğünün arttığı ürünlerde 1-5, 28-38, 50-63, 64-67, 93, fasıl numarası arasındaki ürünler yer almaktadır. Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğünün azaldığı ürünler ise 6-14, 15, 16-24, 25-27, 39-40, 41-43, 44-46, 47-49, 68-70, 71, 72-83, 84-85, 86-89, 90-92, 94-96 ve 97-99 fasıl numarası arasındaki ürünlerdir. Kalaycı (2013) çalışmasında Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticareti 1995-2010 yılları arasındaki verileri SITC Rev.3'e göre düzenleyerek Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ), İhracatta Benzerlik ve Grubel-Lloyd endekslerini kullanılarak analiz etmiştir. Çalışmadan elde ettiği bulgulara göre, Türkiye'nin 2010 yılına göre en fazla karşılaştırmalı üstünlüğü olduğu fasıl numaraları 07, 83, 85, 05, 84, 78, 27, 81, 65 iken karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu fasıl numaralarının ise 34, 32, 08, 56, 04, 25, 42, 68, 33 olduğu görülmüştür. Kalaycı (2013)'ün kapsadığı yıla göre incelenen 48 fasıl içerisinde 34 fasılda Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu görülmüştür. Yani incelenen ürünlerin içinde %70,83'ünde karşılaştırmalı üstünlük tespit edilmiştir. Bu çalışma ile oransal olarak karşılaştırıldığında Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürün grubunun oranının arttığı yani incelenen 21 mal grubundan 16'sının karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu (%76,19) görülmektedir.

4.3. Türkiye-Rusya Dış Ticaretinde Grubel-Lloyd Analizi

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaretin Grubel-Lloyd endeksi ile endüstri içi ticareti analiz edilmiştir. Tablo 6'da Türkiye-Rusya dış ticaretinin Grubel-Lloyd endeks değerleri görülmektedir. Bu değerlere göre, iki ülkenin karşılıklı ihracatında sektörel olarak benzerlik olup olmadığı incelenmiştir. Bilindiği üzere ihracat yapabilmeyen yolu büyük ölçüde üretim yapmaktan geçer. Dolayısıyla ülkeler ürettikleri malları ihraç edebileceklerinden dolayı endüstri içi ticaret yapan iki ülkenin benzer ürünleri ürettiği şeklinde de yorumlanabilir. Bu bağlamda, Tablo 6'daki Grubel-Lloyd endeks değerleri iki ülkenin dış ticaret yaptığı ürünlerin ne ölçüde benzer veya aynı fasıl ürünleri olduğu

yorumlamamıza katkı sağlayacaktır. Endeks değeri 0,50 ve üzerinde bir değer alırsa endüstri içi ticaret olduğunu 0,50'den küçük bir değer alırsa endüstriler arası ticaret olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir.

Tablo 6. Türkiye-Rusya dış ticaretinin Grubel-Lloyd değerleri

Fasıl No	2005-2012 Ortalaması	2013-2020 Ortalaması	2005-2020 Ortalaması
1-5	0,360	0,050	0,205
6-14	0,140	0,040	0,090
15	0,020	0,250	0,135
16-24	0,008	0,070	0,039
25-27	0,008	0,070	0,039
28-38	0,610	0,800	0,705
39-40	0,610	0,800	0,705
41-43	0,670	0,660	0,665
44-46	0,210	0,040	0,125
47-49	0,210	0,045	0,128
50-63	0,350	0,110	0,230
64-67	0,330	0,120	0,225
68-70	0,280	0,090	0,185
71	0,430	0,120	0,275
72-83	0,460	0,140	0,300
84-85	0,340	0,830	0,585
86-89	0,260	0,800	0,530
90-92	0,180	0,630	0,405
93	0,730	0,240	0,485
94-96	0,710	0,310	0,510
97-99	0,750	0,470	0,610

Kaynak: Trademap (ITC)'den alınan veriler doğrultusunda yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 6'da hesaplanan endeks değerlerine göre endüstri içi ticaretin yoğun olduğu ürün grupları arasında 28-38, 39-40, 41-43, 84-85, 86-89, 94-96 ve 97-99 fasıl numarası arasındaki ürünler yer almaktadır. Bu duruma ek olarak aynı fasıl numarasındaki ürünlerde Türkiye hem ihracat yaparken hem de ithalat yapmaktadır yani iki yönlü bir ticaret söz konusudur. Bunlardan 2005-2012 yılları ortalaması 2013-2020 yılları arasındaki ortalamalar ile karşılaştırıldığında 28-38, 39-40, 84-85, 86-89 arası fasıllarda endüstri içi ticaretin arttığı, 41-43, 94-96 ve 97-99 numaraları fasıllarda ise azaldığı görülmektedir. Tablo 6'da endüstri içi ticaretin olmadığı veya endüstriler-arası ticaretin olduğu ürün grupları ise 1-5, 6-14, 15, 16-24, 25-27, 44-46, 47-49, 50-63, 64-67, 68-70, 71, 72-83, 90-92 ve 93 fasıl numarası arasındaki ürün gruplarıdır. Bu aralıktaki ürünlerde Türkiye ya net ihracatçı ya da net ithalatçı konumundaki ülkedir. Bir başka deyişle iki ülke arasında büyük ölçüde tek yönlü bir ticaret söz konusudur. Örneğin mineral ürünlerde Rusya net ihracatçı konumunda iken gıda sanayi ürünlerinde Türkiye net ihracatçı konumunda olan bir ülkedir. Kalaycı (2013) çalışmasında Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticareti 1995-2010 yılları arasındaki verileri göre incelemiştir. Araştırmacının Grubel-Lloyd endeksinden elde ettiği bulgulara göre Türkiye ile Rusya arasındaki ticarete endüstri-içi ticaretin Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri (0), Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri (5), Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar (6) ve Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerde (3) ürün gruplarından gerçekleştiği görülmektedir. Kalaycı (2013)'ün kapsadığı yıla göre ele alınan 9 ürün grubunun 3'ünde endüstri-içi ticaret, 6 ürün grubunda ise endüstriler arası ticaretin olduğu görülmüştür. Bu çalışma ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin 2005-2020 ortalaması göre 21 mal grubunun 7 mal grubunda endüstri-içi ticaret, 14 ürün grubunda ise endüstriler arası ticaret olduğu görülmektedir.

Sonuç

Bu araştırmada Türkiye-Rusya arasındaki dış ticaretin boyutu genel olarak incelendikten sonra, 2005-2020 yıllarını kapsayan Türkiye-Rusya dış ticaret verilerinden yararlanılarak iki ülke arasındaki dış ticarete yoğunlaşma derecesi Gini-Hirschman endeksi ile analiz edilmiştir. Gini-Hirschman analizi sonucuna göre Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı ihracatta sektörel çeşitliliğin ithalattaki çeşitliliğe göre daha fazla olduğu görülmüştür. Buradan hareketle Türkiye'nin Rusya'ya sattığı ürünlerin daha fazla çeşitlenmiş ürünler iken satın aldığı ürünlerin daha çok yoğunlaşmış ürünler olduğu söylenebilir. Bashimov (2018) çalışmasında Türkiye ile İran arasındaki ikili ticaretin analizini yaparken 2000-2015 yılları arasındaki dış ticaret verilerini kullanarak elde ettiği Gini-Hirschman analizi sonucunda Türkiye'nin İran'a olan ihracatı, Türkiye'nin İran'dan olan ithalatına göre daha fazla sektörel çeşitlilik gösterdiği ve Türkiye'nin İran'a olan ihracatında ürün yoğunlaşmasının azaldığı sonucuna varmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarında Türkiye'nin ihracatında ürün çeşitlenmesinin daha fazla, ithalatında ise ürün yoğunlaşmasının daha fazla olduğu ve bu açıdan bakıldığında ise Türkiye'nin Rusya ile olan ticaret ilişkisi ile benzer sonuçlar verdiği görülmüştür. Daha sonra ise Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) endeksine göre Belirlenmiş Mal Sınıflandırmasındaki ürün gruplarında Türkiye'nin 21 mal grubunun 16'sında karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu ve 4 mal grubunda karşılaştırmalı üstünlüğünün bulunmadığı ve 1 mal grubunda karşılaştırmalı üstünlük veya dezavantajı olduğuna dair bir fikir vermediği görülmüştür. Akbulut ve Yılmaz (2015) ise Türkiye ile Rusya arasında dış ticareti sektörel düzeyde analiz ettikleri çalışmasının analiz sonucuna göre Türkiye'nin Rusya pazarında 8 mal grubunda karşılaştırmalı olarak üstün konumda olduğu 2 mal grubunda ise Türkiye'nin dezavantajlı konumda olduğu görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında bu çalışmanın sonuçları ile literatürdeki diğer çalışmalar arasındaki benzerlik ilişkisini yorumlamak incelenen mal gruplarının farklılık göstermesi sebebiyle tutarlı bir benzerlik ilişkisi vermemekle birlikte toplam mal grubu sayısına göre oransal olarak bakıldığında çalışmamızın sonuçları ile yakın bir benzerlik olduğu görülmüştür.

Son olarak ise Grubel-Lloyd Endeksi kullanılarak yapılan analiz sonucunda Türkiye-Rusya arasındaki dış ticarete endüstri içi ticaretin yoğun olduğu ürün grupları arasında 28-38, 39-40, 41-43, 84-85, 86-89, 94-96 ve 97-99 fasıl numarası arasındaki ürünlerin yer aldığı görülmüştür. Endüstri içi ticaretin daha seyrek olduğu ürün grupları arasında ise 1-5, 6-14, 15, 16-24, 25-27, 44-46, 47-49, 50-63, 64-67, 68-70, 71, 72-83, 90-92 ve 93 fasıl numarası arasındaki ürünlerin yer aldığı görülmüştür.

Sonuç olarak, Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaretin 2005-2020 yılları arasında hızlı bir şekilde artış gösterdiği fakat bazı dönemlerde dış ticaretin azaldığı görülmüştür. Bu sebepten dolayı iki ülke arasındaki dış ticaret yıllar itibariyle süreklilik gösteremediği söylenebilir. Türkiye-Rusya dış ticaretinde endüstri-içi ticaretin düşük olmasının nedeni ihracatta ve özellikle ithalatta ürün yoğunlaşmasının daha fazla olmasından, bir başka deyişle ürün çeşitlenmesinin az olmasından kaynaklıdır. Rusya'dan ithal edilen malların çeşitliliğinin az olması ve boyutunun yüksek olması bu ithal mallarının stratejik öneme sahip olmasından kaynaklıdır. Bu açıdan bakıldığında doğal gaz ithalatı bakımından Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması ve enerjide dışa bağımlılığı azaltıcı uygulamalar için gerekli adımların atılması gerekir. Bu adım başka pazarlar bulunarak ülke çeşitlenmesi yapılabileceği gibi yerli üretim imkânlarının geliştirilmesiyle ithalatın boyutunun da azaltılmasının yolları aranabilir.

Kaynakça

Akbulut, G. ve Yılmaz, C. (2015). "The Analysis of Turkey-Russia External Trade at the Sectoral Level" in Proceedings of International Conference of Eurasian Economies 2015, 431-436, Kazan, Russia.

Bashimov, G. (2018). Türkiye ile İran Arasındaki İkili Ticaretin Analizi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 145-155.

- Bashimov, G. ve Aydın, A. (2020). “Rusya İle Çin Arasındaki Dış Ticaretin Sektörel Analizi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 64-75.
- Benavides, A. (2011). “The Intra-Industry Structure of the United States’ in International Trade with Selected Industrialized and Developing Nations”, *International Journal of Business and Social Science*, 2 (22), 1-6.
- Çelik, A. (2019). “Ülkelerin Faktör Yoğunlukları Bakımından Rekabet Gücünün Ölçümü: BRICST Özelinde Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 14 (55), 339-357.
- Çeştepe, H. (2012). “Türkiye’nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaretinin Analizi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (2), 23-43.
- Eliasson, J. (2008). Intra-Industry Trade between Sweden and Russia, *Master Thesis*, Jönköping.
- Erkekoğlu, H. ve Diğerleri (2014), “Kayseri İlinin Mobilya Sektörü Rekabet Gücü: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44, 1-22.
- Erlat, G. ve Erlat, H. (2004). “Türkiye’nin Orta Doğu Ülkeleri ile Olan Ticareti, 1990-2002”, GAP Bölgesinde Dış Ticaret ve Tarım, (Ed: E. Uygur ve İ. Cıvır), *Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını*, Ankara.
- Ferto, I. ve Jambor, A. (2015). “Drivers of Vertical Intra-Industry Trade: The Case of the Hungarian Agri-Food Sector”, *Agricultural Economics*, 46, 113-123.
- Hazners, J. ve Jirgena, H. (2013). “Intra-Industry Trade in Latvian Agricultural Commodities and Food Products”, *International Conference on Economics and Business Administration*, 16-19 July, Greece.
- <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1, (Erişim Tarihi: 15.05.2021).
- Kalaycı, C. (2013). “Rusya Federasyonu ile Ticarete Türkiye’nin Açmazları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8 (1), 37-57.
- Kalaycı, C. (2017). “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi Uygulaması”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(2), 133-147.
- Karakaş, A. ve Karakaş, D. N. (2012). “Bölgesel Ekonomik Güç Merkezi Olma Yolunda Türkiye’nin Dış Ticaretinin Karşılaştırmalı Görünümü: Yenidünya Düzeninde Yeni Cazibe Merkezi (mi?)”, *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3 (3), 67-90.
- Kutlu, R. (2005). “Türkiye’nin İslam Ülkeleri Karşısındaki Rekabet Gücünün Ölçülmesi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 18 (4), 429-436.
- Leitão, N. C. ve Faustino, H. C. (2008). “Intra-Industry Trade in the Food Processing Sector: The Portuguese Case”, *Journal of Global Business and Technology*, 4 (1), 49-58.
- Salim, S. ve Ojha, S. N (2004). “Commodity Diversification and Geographic Concentration on Indian Seafood Exports”, *Southern Economist*, 15, 23-24.
- Sandalcılar, A. R. & Ayran Cihan, K. (2018). “Türkiye İle Gürcistan Arasındaki Dış Ticaretin Sektörel Analizi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Prof. Dr. Harun TERZİ Özel Sayısı*, 361-378.

- Sawhney, U. & Kiran, T. (2019). “Bilateral Trade among Brazil, Russia, India, China and South Africa Economies: An Empirical Analysis”, *Millennial Asia*, 10 (2), 204-228.
- Shahab, S. and Mahmood, M. T. (2012). “Comparative advantage of leather industry in Pakistan with selected Asian economies”, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(1), 133-139.
- Şimşek, N. ve Sadat, S. A. (2009). “ECO Pazarında Türkiye: 1997-2005 Dönemi Rekabet Gücü Analizi”, *Sosyo Ekonomi*, 2, 135-158.
- Tegene, A. (1990). “Commodity concentration and export earnings instability: The evidence from African Countries”, *The American Economist*, 34(2), 55-59.
- Tunç, Ş. Ö. (2012). Türkiye'nin OECD Ülkeleri ile Endüstri-İçi Ticaretinin Değerlendirilmesi (2000-2010). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Ulucan, H., Çeviş, İ. ve Ceylan, R. (2014). “Türkiye’de Endüstri-İçi Ticaretin Gelişimi”, *NWSA-Social Sciences*, 9 (3), 31-53.
- Utkulu, U. ve Seymen D. (2004). “Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-à-vis the EU/15”, *European Trade Study Group 6th Annual Conference*, ETSG 2004, Nottingham, September 2004.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50
2. yazar katkı oranı : %50